

M. G. S.

Kort Bfhandling

Om

S A B S G S,

Med Wederbörandes Minne/

Under

Oeconom. PROFESSORENS, Kongl. Swenska Wet-
tenskaps Academiens / och Upsala Wetensk. Societ.

LEDMOTS/

Samt nu warande Phil. Fac. Dec.

S:r PEHR KALMS

Inscende,

Till offentlig granskning/

För Lager-Kransen /

Utgifwen

af

JOHAN FRIDRIC MÜLLER,

Österbotninge.

I Åbo Acad. Större Lärosal den 28. Julii s.m. 1757.

ÅBO, Tryckt hos DIRECT. och Kongl. Boktr. i Stor-För-
stendömet Finland, JACOB MERCKELL.

Företal.

Bland andra nödiga och nyttiga Bergarter, som alla Fosterlands älskare önska at få se brutna ut Swenska grufwor, är ostridigt äfwen den, wi kalla Gips eller Gipssten.

Denna stenart har man ej ännu, så mycket hårtills är bekant, funnit i Sverige; (a) men at den samma kunde träffas så wäl hos oss, som hos Utlänningen, det lär ingen nu mera draga i twiswelsmål, än mindre neka; sedan wi hafwe så många *prajudicater* på andre förträffeliga, ja ofta oförwäntade Swenska och Finska fynder. Utom des är icke den anledning den minsta och förägligaste, at wårt kära Fädernesland, i synnerhet en del af Finland, liknar ganska mycket til lynne och utseende de med *mineralier* måst försedde länder i *Europa*.

Det

(a) Vice Præs. och Arch. MAGN. von BROMELL, säger i sin *mineralogie* pag. 30, at han haft wackra prof af Gipsdruser ifr. Götland, Dannemora och Hellestads järngrufwor, men serdeles ifrån Gistöls blystreck wid Simbrishamn i Skåne, hwarest slike Gipsdruser af åtskillig färg och gestalt i ymnighet skal finnas. Et teku at Gips är til i Sverige, fast ei af något wärde. Dock kan hända, de äro wäl bara Spatdruser. Han berättar wäl wäl på följande pag. det han utom et

Det wore altså ej högre til önskandes, än at Gipsen, en så angelägen stenart för vårt K. Fädernesland, skulle nås got mera både här och i Sverige utaf och eftersökas. Wi öfwerstyre för den, til utlåningen ansenlige penningar. Det wore dock långt nyttigare och hederligare för oss, at wi sparade dem i vår egen pung, och hellre wiste vår frukostighet på inhemska upfinningar, än riktade dermed Utlåningen.

I betraktan af alt detta, har jag tyckt min skyldighet eska, at handla något om Gipsen, samt, så wida möjeligit är, utstaka några spår och märcken til dess upfinnande. Jag hade wäl tänkt, at med större smak och widlyftighet utföra detta ämne, än som nu sker, men en alt för kringskuren tid, hwilken min långwariga sjukdom skyndat mig i händerna, förbjuder det nu aldeles.

Jcke desto mindre lefwer jag i den förhoppning, at den B. E. genom dess ädelmod, så wäl deröfwer, som sielfwa detta arbete, ehuruwäl tomt och aldeles tomt på prydnad och sirlighet, gör en mild och gunstig uttydning.

prof isr. Görheborg haft en öfwermodtan klar suedachtig tärning Spat, hwaraf den aldrasaste Gips skulle kunna brännas. Men han tör sammanblanda Gips med kalk.

Herr Arch. och Riddaren LINNÆUS, säger och i sin Skånsla resa pag. 196. at Zold i Malmö berättat honom, det derstädes wid Linnæus hamns kalkbrotten wore Gips til sinnandes; men såsom wäl bemalte Herr Arch. Hwarken sielf kunnat komma deröfwer, eller förmå andra at skaffa sig något stycke deraf, så har man fog at twisla om sakens richtighet; emedlertid förtjente det närmare undersökning, så framt den ännu ej blifwit anstald.

DÅ wi se in uti de äldre *Natural Historie Scribenters* Handlingar, så finna wi at de tala i synnerhet som 3 slags Bergarter, hwilka boro namn af Gips, och äfwen tjente til den samma.

Den Första war en jordart, som fanns i *Tymphaa* i *Grækeland* (a). Hon war af den besynnerliga egenskap, at hon dugde til Gips, utan at man behöfde bränna henne, som annors sker med all Gipssten, allenast man blandade henne med watten (b). Den gjorde elstet samma tjenst, som de gamlas *Cimolia* eller wår wassjord; hwarföre ock *PLINIUS* säger: (c) *Græcia pro Cimolia Tymphaico utitur Gypso.*

Den Andra war en wärfelig Gipsart, som fanns på ön *Cypern*, och wi kalla *Selenites* eller *Lapis Specularis*, men på *Svenska* *Selenit* eller *Spegelsten*. Den hade ock namn af *Metallum Gypsinum* (d) *Gips-zmeral*; så wida den ansågs för den bästa, hwaraf Gips brändes, hwilket sednare äfwen *PLINIUS* (e) med desse ord wisar: *Omnium autem optimum fieri compertum est, Gypsum nimirum, e lapide speculari squamamque talem habente.*

Om denna *Cypriska* Gipsen witnar *THEOPHRASTUS*, at han funnits där i myckenhet, och intet legat djupare, än
at

(a) Läs om denna och de följande arter *THEOPHRASTI* *Erethii* *περὶ τῶν λίθων βιβλίον* pag. 148. och följande, uti den Engelska version af *JOH. HILL*.

(b) *JCH. HILL* som äfwen skrifwit noter öfwer samma *THEOPHRASTUS*, håller för, at den varit en mergel art, och berättar, at en sådan fins ännu wid staden *Goodwood* i Hertigdömet *Richmond* i provincken *Sussex*, samt i *Clipstons* stenbrott i *Northamptonshire* i *Provincia Mercia*, uti *England*.

(c) *Uti sin Hist. Mundi Lib. XXXV. c. 17.* (d) se *JOH. HILLS* noter öfwer *THEOPHR.* pag. 152. (e) *J Hist. Mundi Lib. XXXVI. c. 24.*

at man allenast behöft rödja något jord ofwan, för än man träffat honom.

Den Tredie war ock en Gipsart, som blef funnen i Syrien och liknade *Alabaster* eller *Marmor*. At det ock wärkeligen til en del warit *Alabaster*, och i synnerhet *Alabastris*, en del af det wi egenteligen kalla Gips, derom öfwertygar oss så wäl PLINII (a) utlåtelse, så lydande: *Qui coquitur Lapis, scilicet Gypseus, non dissimilis Alabastris esse debet, aut Marmoroso, in Syria durissimos* (b) *ad id eligunt*; som ock hwad det sednare i synnerhet angår, THEOPHRASTI omständeliga beskrifning öfwer den Syriska Gipsen, des natur, beskaffenhet och nytta, som alt träffar in med wår ordenteliga Gips.

Deffe woro nu de 3 slagen, hwaraf de äldre hade sin Gips. Men wi wilie komma til de nyare.

Sedan *mineralierne* uti sednare tider blifwit bragte uti någon *systematisk* ordning eller delning, i *flockar*, *classes*; *afdelningar*, *ordines*; *slag*, *genera*; och *arter*, *Species*; så hafwa och de bergarter, som fått namn af Gipsarter, blifwit flere til antalet än fordomdags.

Herr *Arab.* och Riddaren LINNÆUS, som ock Herr *Doct.* och *Prof.* GOTTSCH. WALLERIUS, hafwa räknat til Gips i almenhet bara sten, men inga jordarter, som i fordomdags tider; och ibland dem fördt Gipssten, i synnerhet til kalkarter. De hafwa altså kommit öfwerens til *classes* och *ordines*, men til *genus* eller slagen *differera* de; ty den förra

2 3

har

(a) Uti des Hist. Mundi lib. XXXVI. c. 24. (b) Det bör icke så förstås. som de hårdaste stenarter af alla som fans, utslägs och brändes til Gips, ty det är icke möjligit; churwäl ock PLINIUS säger strax derpå, *coquantur fimo bubulo, ut celerius urantur*; hwilken omständighet är falsk; ty man har dertil ingen anledning af sielfwa THEOPHRASTUS. hwarutur han säger sig hafwa togit det; utan at de stenarter, som togos och brändes til Gips, woro nog hårda. Sådant til exempel war *Alabastris*.

har fördt dem under namn af *marmor*, och den sednare gjordt deraf et slag eller slagte för sig sielst.

Den widtberömda Herr *Prof. POTT* i *Berlin*, har gått ifrån bägge dese store *Swenske Stenkännare*, och trodt, det icke än wara nog, at *Gipsstenarne* utgöra et särskildt slag eller *genus*, utan han har *formerat* af dem en hel ny afdelning eller *ordo*.

Salig Herr *Biskop BROWALLIUS*, hwars tidiga död wi billigt sakna, skal uti sitt *mineralogiska manuscript*, hwilket utaf alla med otålighet efterlängtas, hafwa gjordt här utinnan et med Herr *Prof. POTT*. Hwilkendera delen af dese stora naturforskare och *Stenkännare* nu träffat bättre, hwarken kan, will eller wägar jag mig at säga. Så mycket wet jag, at där äro skäl å bägge sidor.

Jag will dock uti denna min korta afhandling följa *H. Prof. WALLERII Mineralogie*, såsom den wid våra *Academier* måst antagna och brukeliga, och kortel. i anledning deraf gifwa tillkänna, hwad med *Gips* i almenhet eller *Gipsstenar* förstås, samt sedermera, hwilka arter nu förtiden där inunder räknas.

§. II.

G*ips* i almenhet, *Gypsum*, är en stenart, hwars 1:mo. *partiklar* äro antingen *Rhomboidaliske* och *globosa* blandade eller *Rhomboidaliske lamellosa* eller trådachtige; mer och mindre *distinkt* synlige. 2:do. *Gipsstenarne* flisas anten i owisst stycken, eller i *skifvor*, eller i trådar. 3:to. Äro til hårdnas den merendels så lösa, at de med fingren kunna sönderriwas, åtminstone med knif skaras, hwarföre de dock måst ej antaga någon *politure*. 4:to; i elden *calcinerade* och sedan med watten blandade, bekomma måst (a) en hård *consistence*, draga litet eller

(a) Så wida *Alabastern* calcinerad och blandad med watten, icke hårdnar

eller ingen wättska til sig af luften, hettas ej heller deraf, utan förblifwa således måst (a) ofskadde, utan at falla sönder, mer än hwad de i elden blifwit bragte til; gifwa efter *calcination* ingen *urinös* luft med *finck-spiritus* gnidna, hwarifrån dock någre undantages (b); 5:10. Råa gåsa icke med Skedwatten och andra sura *spiritus*, några undantagne (b), sedan de äro *calcinerade*. Til detta Gipsflächte eller *genus*, räknar *Doct. WALLERIUS* följande arter eller *Species*.

1:mo. Alabaster. *Alabastrum*. 2:do. Gips. *Gypsum*. 3:tio. Gips *Crystaller*. *Gypsum Crystallifatum*. 4:10. Selenit, Spegelsten. *Selenites*. 5:10. Stifwergips. *Gypsum lamelliform*. 6:10. Strålgips. *Gypsum striatum*. 7:mo. Klargips. *Gypsum solidum*. 8:10. Lysfesten, *Bononiensisk* sten. *Phosporus Bononiensis*. 9:mo. Njursten. *Lapis Nephriticus*.

Anmärkt. Om denna sidstnämde Gipsart är til at märka, at deraf gjordes i fordna tider mycket fås i *medicine*. Man hölt före, at kåril, som bestodo deraf, och på något sätt nyttjades, hade en kraft at fördrifwa njursten hos *Menniskor*, hwarföre och sielfwa stenarten seck namn deraf. Han hölts och deraföre ganska dyr och rar, så at en *Té-tasse*, som war gjord deraf, kostade i Keiser *RUDOLPHI II.* tid, ej mindre än 1600 *ecus*, det är ungefär 8400 Dal. i *Svenskt* mynt. Han är och än nog dyr, dock har deß wärde ansenligen aftagit; ty en sednare tid har funnit, deß föregifna besynnerliga egenskaper wara mindre grundad. Han föres ifrån nya *Spanien* i

Ame-

utan förhåller sig som en *Kalksten*, då den icke heller i luften kan förblifwa ofskadd; så har jag uti denna allmenna beskrifningen om Gipsen, nödgats lägga til det ordet måst på båda ställen.

(b) Ej Alabastern ensam til någondera omständighet; ty i den förre träffar det och in med *Lysfesten*, som med alla sura *spiritus* ger en widdrig luft, och i den sednare både med *Lysfesten*, och den egenteligen så kallade Gipsen, hwarföre jag warit förämläten at göra flera än et undantag.

America, och anses den, som är af blågrå färg och tillika fet, och liksom talgig, för den bästa mot njursten. Den fins äfwen uti *Spanien* i *Europa* och *Böhmen*. (a)

Utaf alla desse upräknade Gipsarter, welle wi nu lemna alla de öfriga, och endast sysselsätta oss något närmare med den andra *species*, såsom den angelägnaste för vårt kära Fädernes land; och derföre gifwa en omständelig beskrifning och underrättelse om den samma.

§. III.

Gips, kallas af Doct. WALLERIUS uti des *Mineralogie* pag. 52. *Gypsum particulis parallelipipedicis & globosis concretum. Gypsum.* Den är en Gipsstens art, som

1:ro. Består af aflångt fyrkantiga eller parallelipipediska *particlar*, samt tillika af trinda eller *globösa*, bredewid och om hwarandra blandade, som dock swärligen äro at märka. Merendels ser denna Gipsen ut, som groft säcker, dock ej af så hwit, utan något mer på gult stötande färg.

2:do. Skiljes Gips *particlarne* från *spat* därutinnan, at de aldrig få någon ren och tydelig *Rhomboidalisk* figur; ej heller bryter sig Gipsen i tärningar, utan faller mera *lamellos*, *skifrig* och *frållagtig*.

3:ro. De *frållagtiga particlar*, som äro större och mindre, *glimma* och *gläntsa* som silfwer, eller se ut, som hwit skimmer.

4:ro. Är til färgen anten hwit, blekgul, ljusgrå, grå med swarta fläckar, rödachtig, grön.

5:ro. Til *consistencen* så lös, at den emellan fingren kan näst söndermålas, med nageln rifwas, åtminstone alltid med knif skaras, hwilken går trögt och blir snart slög.

6:ro.

(a) Se Herr SAVARIES Dictionaire Universel de Commerce under ordet Néphrétique.

- 6:to. Antager ingen *politure*, än mindre någon glants.
 7:mo. Tager, som hela denna *ordo*, ingen eld emot stål.
 8:vo. Nå gåser den aldeles intet med skedwatu, men *calci-
nerad* och *pulveriserad*, gåser litet dermed.
 9:mo. Blandad med watn efter skedd *calcination*, bekom-
mer en hårdnad, som sedan med watn aldrig kan uplösas.
 10:mo. Dess *gravitas specifica* til watn, är som 1. 900 :: 1000.

Finnes:

1:mo. Grofgrönig Gips. *Gypsum particulis majoribus, mollius.* Består af gröfre samt fibrer *particlar*, men är der-
hos hel mjuk och lös, så at den lätt emellan fingren sönderrifwes.

2:do. Grangrönig Gips. *Gypsum particulis minoribus, du-
rum.* Är så hård, at man knapt med fingren kan rifwa nå-
got deraf; består ock af små fina delar.

3:tio. Sandartigt glantsande Gips. *Gypsum arenarium.*
Är liksom den bestod af sand eller sand-*particlar*, som äro
glittrande, såsom t. e. skimmersand.

4:to. Lüneburger Porcellin. *Gypsum igne vitro albo obdu-
tum.* Är en Gipssten med sand blandad, som i elden öf-
werdrages med hwitt glas.

Anmärk. Den bästa och finaste Gipsen kommer ifrån
Francrike, där den finnes och brytes i ymnighet, i *Montmar-
tre*, straxt wid *Paris*, hwarest den kallas *Pierre de Plâtre*, els-
ker *Pierre à Plâtre*. Han behöfwer ej brännas längre än 2
timmar; förån han är fullbränd.

Han finnes ock i *Derbysbire* och *Yorksire* i *England*;
hwarest den dock ei är så förträffelig som i Francrike;
ty den är gröfre, och behöfwer mer än 2 timmars *calci-
nation*. Han är äfwen til finnandes i *Pohlen* och *Lissland*.

Härwid wore annors artigt och nyttigt at anmärcka
Gipsens beskaffenhet och förhållande uti elden, så wäl för sig
sielf, som med blanning af andra saker; hwilcket ej litet tjente
til

til at rätt känna och skilja denna stenarten ifrån andra. Men såsom tidsens knapp- och stränghet, ej tillåter det, och det icke heller hörer egenteligen til mitt ändamål, hwilket jag icke genom de anförda kännemärcken hoppas redan hafwa wunnit; så går jag med flit det förbi.

§. IV.

DA wi skola upöka allehanda *mineralier*, eller jord-sten- och *malm-arter*, m. m. så är det ej nog, at wi kasta våra ögon på ytan af vårt jordklot: ty där finna wi ofta nästan intet annat, än mylla, grus och gråberg; utan wi böra ock leda dem in i dess sköte, hwarest deras rätta hemvist är, och den säkra och sanna underjordiska skattkammaren. I synnerhet är det med någre slags bergarter, at de ligga långt in i jorden, och, som är märkwärdigt, ofta ju nödigare och nyttigare i det almånna lefvernet, ju längre och djupare; ofelsbart detsföre, at wi tarfwande Menniskor böra, iemte dem wi finna närmare, mera retas at göra oss nytta utaf de i hennes sköte af Skaparen nedlagde och oss årnade skatter. Så är det ock nästan med denna stenarten beskaffat. Wi så ej alltid leta den på berg och backar, mo och mylla; utan wi böra merendels tränga oss fram in i jordens inre, om wi wisje åga och nyttja den samma. Detta finne wi tydeligen uti *Montmartre* grufworne i *Francrike*, hwars jordhwarf och diupsele framledne Herr *Swex-Intendenten Baron HÅRLEMAN* noga anmärkt och uti *Wettensk. Acad. Handl.* för år 1745 beskriwit, hwilket jag både wil och bör M. E. til en sannolik, om ej nästan säker underrättelse uti Gipsens upletande här införa. Han säger:

Gipsstenen uti *Francrike*, och i synnerhet wid *Montmartre* tätt utan för *Paris*, samt några mil därifrån wid *Marly*, finnes under åsar och jordhögder uti följande ordning.

Först

Först möter under matjorden den i *Piccardie* och *Isle de France* almänt bekanta jordmonen, bestående af gulröd, lera blandad sand, tre, fyra til fem famnar djupt.

Sedan följer til fem å sex fots tjocklek en blekgul fin sandblandad lera, förmodeligen färgad af den ofwanliggande jordmonen.

Därefter wisar sig en ännu blekare fin och fast lera, ej olif en art *Bolus*, men är dock litet sandig. Den räckter til 2 å 3 fots djup, hwaraf den sidsa halfwa foten begynner blifwa ströningswis blandad med små fingens långa fjörtlar, som bestå af en brun, sterswig, lös flinta, hvars egenkap är derutinnan besynnerlig, at den äfwen som andre flintarter, står emot filen, men har dock icke den hårdhet at gifwa eld emot stålet, åtminstone ganska sällan.

Däruppå följer straxt et hvarf, af en fots mäktighet, bestående af likasom upreste, och på spets stålte samt tåte tilhoppa trängde *quarters* och däröfwer länge kilar, hwilcka åter bestå af en blekgul nästan hel klar, grofblådrig *Selenites*, som af arbetarena i orten kallas *Talc*; Hwarunder

Sedermera tager sielfwa Gipssten wid, som ser hel blekgul ut, med fina gnistrande *selenitiska partiklar*, och til anseende ej olif groft *Toppfäcker*. Han bryter sig i gröfre hvarf, och räckter på djupet så långt man ännu hunnit uti dese widlyftige *trafter* at bryta.

Är altså djupleken af jorden, innan man träffar denna Gipssten 40 fot eller 6 famnar och 4 fot.

Samme store man säger vidare, som noga bör *observeras*:

Uppå dese jord- och stenarter kännes de i Frankrike bekante Gipsstens grufwor almänt igen. Samma jordmon har jag ock blifwit warse utan för *Wismars* stad, på wägen til *Stralsund*, uti et staly eller backa; där fulning för wägarna hämtades. Til slut säger han dese märckwärdiga ord:

Jag tycker mig ej böra twifla uppå, det i södre orterne af vårt K. Fädernesland, ju denna nyttiga stenart skulle stå at upfinna, hålft därstädes som oftast ses spår och teckn til nästan lika och enahanda jordmoner och stenarter med dem, som finnas kring Franska Gipsbrodden. Sidst: En wäl inrättad jordbår skulle wara den minst kostsamma och säkraste wägledaren wid et så angelägit och hela Riket gagnande ärende.

Då denna skarpsynte, och widtbereste Herren uttrar sig på et så betydande sätt, hwad upmuntran bör det icke wäcka hos oss, och hwad förhoppning böra wi icke göra oss at finna denna nyttiga stenart i vårt K. Fädernesland. Utaf alt detta följer altså, at då wi antingen blifwa warse några jordfall, remnor och öpningar, eller se några stora gropar, grafwar och brunnar gräfwas, eller på hwad sätt, som hålft arbetas något djupt i jorden, så böra wi noga efterse och undersöka, hwad för jord- och stenarter där finnas; utom det, at sandåsar och hedar, samt de här nyh upräknade jordlagen och hwarfwen, altid billigt mistänckas och förtiena försök: ty låt så wara, at wi genom vårt bemödande och slit ej straxt kommo öfwer Gips, så torde hända, at war använda upmärksamhet under alt sådant upträcte det allmänna någon annan jord eller stenart, som wore både för hittaren och Riket så *important*, om icke långt *importantare* än Gipsen; så til exempel, wore ägta *porcellins* jorden, walckjorden, eldfasta leret; m. m. Jordarter, som på slika ställen måst plåga träffas och äro för Riket så angelägna och båtmande, som högst efterlångtade och saknade. De behöllo äfwen hittarens namn, utom en säkert derpå följande belöning, uti et nästan odödligt minne.

Huru högt gjorde altså den sig icke förtient, som i vårt K. Fädernesland kunde framte slike jordarter til någon ymnighet.

Det samma gäller om Gipsen. Men jag wil ock för
än

än jag sluter, röra något om den nytta och skada, han på ett wist sätt kan tillsoga våra kroppar.

G. V.

Då Gipsen är rå och obränd, det är, sådan som den tas ges ifrån brotten och grufworne, så tjénar den, hwad deß *Oeconomiska* nytta beträffar, til grundwalat i bygningar; til prydnad af murar, sidor af deras afdelningar, sidomurar af *saminer* och skorstenar. Den brända eller *calcinerade*, eller den, som til en wist tid blifwit fastad uti elden i en ugn, och der undergått behörig förändring, samt sedermera blifwit stött eller bragt til pulswer, är uti det almånna lefwernet ei mindre, om icke flerfalt nyttig, jemte det, den och tjénar til alle handa *galanterier* och granlåt. Man brukar at borttaga där med slättfläckar af siden och ylletyger; men i synnerhet at arbeta där af allehandas bilder jemte uphögningar wid bilthugsgarearbeten, och at tilskapa *former* och *modeller*; samt hwars jehanda sirater och prydnader. Han nyttjas och til *cement* wid byggnader, som och at öfwerstryka dermed tak och wägar, (a) hwilka då kallas gipsade; som hafwa den förmök framför kalkslagne och hwitlimmade, at de ei så färga eller smutsa ifrån sig, utom det, at de äro hållsammare än kalkstrukna. Jag bör ej heller förbigå at nämna, det där af för medelst blandning af wisa saker kan och tillredas allehandas färill af gul, röd, grön, blå, brun eller hwad färg som helst, som icke allenast tästa med andra stenfärl uti hård-tåt- och warachtighet, utan och igenom en *proportionerad* tillsats af *Cry-*
stall-glas likna, om icke öfwerträffa uti genomskintlighet, glantz och fasthet de skönaste och tåckaste *porcelliner* (b). Men jag wil och nämna korteligen om deß nytta i *Medecine*.

B 3

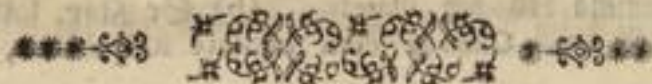
Gipsen

(a) Se om alt detta Herr SAVARIES Dictionaire universel de Commerce, under samma ord och Plâtris. (b) Se Mag. LAUR. HIORTZ-
ZERGS Disp. de nexu Chemia cum utilitate Reipublicæ, pars sec. pag.
34. & 35.

Gipsen är *adstringerande* och förstoppande samt *absorberar* öfverflödiga wättskor i sår och swulnader. Han tjener til at stämma blodet, samt förhindra blodsöten (*flux de sang*). Han brukas ock ofta uti plåster *contra rupturam*, och någre salswor, samt i andra *medicamenter*, som böra wara *adstringerande*, förstoppande eller *absorberande* (a). Den är altså god för åfkilliga utwärtas *passioner* och åkommor. Men inwärtas är intet rådligit at bruka där af. Han är förgiftig (b). Så snart någon tagit in där af, så hårdnar han såsom sten; ty den har den egenskapen såsom wi hördt, at förmedelst blandning af watten eller wättskor hårdna til; åger en förqwäfwande kraft, skafwar och fräter inålfworna, samt således kan snart befordra en til den andra werlden. Skulle dock någon wara så olyckelig, och så något in där ut af, så berömmes, at med nytta bruka däremot *decocten* af kattost, (*Malva*) Det säges ock, at olja blandad med honungs-watten, (*eau miellée*) eller med *decoct* af fikon skall åfwen wara god. Annors *recommenderas* där emot i allmänhet allehanda *ocösa* saker, såsom *decocten* af dubbel kattost, (*bismalva*;) Bockshorn, (*sanum gracum*;) Linfrö, med mera. (c)

Om denna artiga och nyttiga sten wore wäl ån hwarshanda at anföra, men tiden skyndar och bjuder mig gjöra en
E N D E.

(a) Se här om CHOMELS Dictionnaire Oeconomique under ordet plâtre. (b) Detta wisse nog Keiser EMANUEL I, som ut af åfwund har blandat Gips uti mjölet för den Christna hären, då den år 1180 drog utur Occident å det förlåfwade landet, hwarom se HUBNERS korta inledning til Historien, pag. 66. Åfwen wittnar detsamma C. PROCULESI exempel, som genom en dryck, hwaruti Gips war blandat, tilskyndat sig döden; hwarom PLINIUS talar i sin Hist. Mundi Lib. XXXVI. c. 24. (c) Se sidstnämde Bol under samma ord.

616
à L' AUTEUR;
MONSIEUR.

Nous naissons au monde les yeux fermés & tous les sens engourdis. Avec le cours des années nous devenons de plus en plus capables de voir & de sentir. Celà se fait par l' operation de la nature seule, qui ne suffit point. L' art s'y doit joindre. Nous nous devons appliquer avec force aux sciences, par les quelles nous nous sentons le plus en état de remplir nos devoirs. Ainsi nous pouvons éesperer de remporter avec le tems les prix, qui sont dûs à l' industrie & à l' erudition.

Pour Vous, Monsieur, Vous employez des moyens assurés comme ceux-ci, pour l' acquisition de ceux-là. Vous vous êtes ornés par vos travaux assidus & Votre diligence infatigable des sciences les plus utiles, & principalement d' une connoissance peu commune des mineraux. Vous en avez auparavant donné des preuves éclatantes, & par la dissertation présente Vous augmentez de beaucoup la reputation generale, que Vous Vous êtes si dûment acquerie. Je passe sous silence les autres beaux talens, qui composent toute Votre personne, & Vous souhaite seulement du reste
pour

pour récompense, une fortune, dont Vous aurez lieu d' être content.

Soyez assuré Monsieur, que l' accomplissement de ce voeu me fera toujours un vray plaisir d' autant plus, que je suis jusqu' aux cendres avec un attachement particulier

MONSIEUR,

Votre très humble serviteur
JEAN BROWALLIUS.

CAN-

Candidaten

Höglärde H E R R

JOHAN FRIDRIC MÜLLER.

En benigt ämne nog, min Herr Candidat, är det, at utreda och lägga för en dag, hwilken af de Wetenskaper, menniskorna syfelsättas med på vårt jord-plot, är den hufvudsakeligaste, högstnyttigaste och öumgängeligaste til lekamslig sällhet och wältrefnad. (Jag will icke orda om himla-låran, som framför alt intager yppersta rummet; ej heller om Konster, hwilcka som små folkis Konungar lyda under sina wetenskaper.) En söga båtнад torde ock en sådan utställning på sidstone kasta af sig: Ar fördenfull lättast sagt: Hwar och en Wetenskap pryder och hedrar sin idlare efter des anlagda flit och omak. Min Herr Candidat, Edert qwicke snille, digert af boz-wett och snillebragd, hwaraf J, i lärda gillen aflagt flera prof, har förwårswat Eder hwaras mans låsford. J symmerhet är Finland skyldigt Eder heder och tack, som upstedt för en dag et af de största alster naturen i des sköte nedlagt. Jag menar Ert witttra snilles prof, om Finsta Tålgstenar. Hwar Bloddroppa spritter af glädje i mina ådroz öfwer hwart och ett nyttigt fynd i wår fosterbygd, och min glädje-rörelse är ej mindre öfwer Eder lycka, då J nu stigen på Arans trappa, at åter göra Eder af allmenheten förtjent medelst Edra mogna anmärckningar öfwer Gips-arters upskandande och igenfinnande. Allsammans saker, som förtjena upmärcksamhet. Skulle fördenfull min innerliga böijelse få gör

);(

ra

ra min penna följje, så wöre nu des föremål så wist, som tilfå-
let är lügligt, at affskildra Edra wackra egenskaper hwilka både na-
tur och Eder synnerliga slit Eder tildelt; men sådant förbjuder mig,
dels wår wänskap, dels Eder medfödda dygd; jag flyr det derföre
at opartiska. Ingen ting kunde wåra mig lärare, än om wi jämwal
så gemensamt under wår öfriga lefnad skulle få dela lycka, som
wi hit tils wid Aura gjordt hwarandra et troget följje: Dock
som det endast lär få bero i önskan, så hastar jag mig imede-
lertid at afbörda det Eder dygd kan tillåta, och wår wänskap
af mig fordrar. Uptag det som et prof af et upriktigt sinne
och en oförblommerad wålmening. Lycka til den Ara, I min
Herr Candidat, genom närwarande witra arbete Eder ofel-
bart förwårswar! Lycka eij allenast til en wålsförtjent lager;
utan ock til rik skörd af mångfaldt wål och heder, hwilken
skådje må trotsa tidsens förwansklighet! och war åfwen tackad
af den för upriktig wänskap, förtroende och Stallbroderskap,
som wål härmed nu sluter dese önskingar, men
aldrig sin wänskap och sitt beslut, at wåra
Dig En Högtförbunden.